

УДК 94 (477): 727. 7 О.Деревська

Н.М. Демиденко

**НАРОДНИЙ МУЗЕЙ
ІМЕНІ О.А. ДЕРЕВСЬКОЇ:
ІСТОРІЯ СТВОРЕННЯ ТА
ПРОБЛЕМИ ЗБЕРЕЖЕННЯ**

У статті висвітлені питання створення та діяльності народного музею імені Олександри Аврамівни Деревської, експонати якого розкривають подвижницьку діяльність матері-героїні, яка у воєнні роки взяла під свою опіку 48 дітей-сиріт різних національностей.

Ключові слова: О.А. Деревська, музей, мати-героїня, школа-інтернат.

В умовах духовної кризи суспільства особливого значення набуває питання популяризації діяльності особистостей-подвижників. У цьому контексті особливо вирізняється серед державних краснавчих, мистецьких, літературних музеїв Сумщини народний музей імені О.А. Деревської. Подвиг Олександри Аврамівни Деревської (6.05.1902 – 22.06.1959) вивисується над усіма подвигами, відомих в історії людства, бо він є прикладом найвищого прояву гуманізму. У роки війни жінка рятувала життя 48 дітям різних національностей, створивши дитячий будинок сімейного типу.

О.А. Деревській (посмертно) Указом Президії Верховної Ради СРСР від 20 березня 1974 р. було присвоєно почесне звання «Мати-героїня». У цьому ж році при Роменській школі-інтернаті був заснований музей ім. О.А. Деревської на громадських засадах. З травня 1974 р. школа-інтернат, згідно Постанови Ради Міністрів УРСР, носить ім'я О.А. Деревської [1, арк. 15]. У 2004 р. музею було присвоєно звання «народний».

Постать О.А. Деревської привертала увагу численних публіцистів, письменників, поетів, скульпторів, художників, кінематографістів. Публікації про матеріали музею висвітлювались на шпальтах місцевих та центральних газет, таких як «Труд», «Комсомольская правда», «Урядовий кур'єр» [2; 3; 4]. Суттєвим доповненням до цього можна вважати документальну повість журналістки І. Шкаровської «Сім'я Деревських» (1976 р.) та книгу спогадів, підготовлену трьома доньками О.А. Деревської, – В. Потехиної, Л. Тищенко, А. Сербіної «Память о Маме» (2012 р.) [5]. На жаль, дотепер відсутнє комплексне дослідження її життя, не вивчений унікальний педагогічний досвід.

Експонатиколлекціїнародногомузею,якізбирались протягом багатьох років співробітниками школи-інтернату та дітьми О.А. Деревської, представлені у декількох розділах музею. На жаль, документи про початок формування багатодітної родини повністю

відсутні. У розділі «Так починався материнський подвиг» зберігається оригінал «Автобіографії» О.А. Деревської, написаної власноруч у 1945 р. У ній вказується, що О.А. Деревська (дівоче прізвище Семенова) народилась у 1902 р. у місті Грозному. У 1945 р. її чоловік, Омелян Костянтинович, отримав призначення на посаду начальника будівельної контори тресту «Укрсхіднафторозвідка» у місто Ромни Сумської області, де після звільнення від гітлерівців починалися пошуки нових родовищ нафти. Родина на той час налічувала тридцятьо дітей.

У «Автобіографії» О.А. Деревська зазначає, що проживаючи у 1942 році на Поволжі, «взяла 17 человек Ленинградцев...» [6, арк. 3], тобто рятувала життя дітям з блокадного Ленінграду, які перебували на межі життя і смерті. Пізніше у своїх спогадах діти напишуть: «Вона свідомо підбирала безнадійних дітлахів і кожного рятувала сама» [2, 7]. У музеї зберігаються акти вручення О.А. Деревській медалі «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» і ордену Трудового Червоного Прапора, датовані 9 травня 1946 р.

За офіційними даними О.А. Деревська виховала 48 дітей. Але директор Роменської школи-інтернату Г.М. Купченко, за ініціативи якого школі було присвоєно ім'я матері-героїні, на основі власних досліджень стверджує, що у сім'ї Деревських на вихованні перебуло близько 70 дітей [5, 2], адже родина Деревських почала формуватися ще у роки громадянської війни – страшний період тотального сирітства і безпритульності – і продовжувала рости вже у роки Другої світової війни.

У той час влада забороняла розголошувати цифри кількості дітей-сиріт, які втратили на війні одного або обох батьків. Тим дітям, сім'ї яких отримали документи про загибель воїна, надавалась державна допомога, а «зниклим безвісті» – ні. Дитячі будинки були настільки переповнені, що ліжка часто виставляли прямо у дворах, спорудивши над ними навіси від дощу. Голодні діти групами ходили по дворах, просили їсти.

Де б не проживала О.А. Деревська, чутки про неї, як про жінку, що збирає обездолених дітей, швидко поширювалась. За спогадами Л. Тищенко (Деревської) до їх двору сироти приходили самі, у більшості випадків не пам'ятаючи навіть своїх прізвищ. Всі вони ставали Деревськими [3, 2]. Траплялось, що навіть рідні матері, не витримавши поневірянь у голодні воєнні роки, залишали О.А. Деревській своїх дітей. Одного разу до неї потрапила дівчинка, яку рятували від власної гоматері, котра хотіла втопити рідну дитину [5, 89].

Особливо цікавим є факт усиновлення німецького хлопчика. Сільська вчителька Дора Рейш, що викладала німецьку мову на Поволжі, перед своїм арештом відправила свого сина Роланда до О.А. Деревської. І хоч сім'я була

А К Т

обследования материально-бытовых условий и воспитания детей
в семье ДЕРЕВСКОЙ А.А.

Комиссия в составе председателя: т. ДАНИЯЕНКО И.М.

- заместителя председателя Ромненского Райисполкома и членов комиссии т. т. ИВЧЕНКО Г.Д. - заведующего отделом пропаганды и агитации Ромненского РК КП/б/У, ДЗОДАНОВА С.А. - секретаря Ромненского РК ЛКСМУ, ВИЛЕКА Т.С. - заведующего Ромненским районным отделом народного образования, ХМАРСКОЙ Т.А. - исполняющего обязанности заведующего Ромненского Райздравотдела, ЧЕРНЯКА Н.А. - председателя Ромненского Райкома Союза учителей и МОРЕНЕЦ Н.И. - инспектора-ревизора сектора д/домов Сумского обл.НО на протяжении 30.1 - 4.П-51 г. произвела обследование материально-бытовых условий и воспитания в семье ДЕРЕВСКОЙ Александры Абрамовны и установила:

I. Состав семьи:

Семья ДЕРЕВСКОЙ Александры Абрамовны 1902 года рождения, члена ВКП/б/, проживающей в г. Ромны с 1945 года по улице Интернациональная № 14, состоит из 36 человек детей, поименной список которых прилагается ниже:

№ /п	Имя	Пол	Год рожд.	Класс	Откуда ребенок взят на воспитание	С какого года воспитан
1.	Юрий	м	1938	5	Куйбышев, дом ребенка	1938
2.	Семен	м	1939	6	Ромны, д/дом № 1	1946
3.	Владимир	м	1938	5	Ленинград из парашода	1942
4.	Александр	м	1938	5	Ленинград	1942
5.	Светлана	ж	1938	5	Днепропетровск	1949
6.	Валентина	ж	1939	4	Ромны, д/дом № 1	1946
7.	Владимир	м.	1939	4	Ромны, дом ребенка	1946
8.	Алла	ж.	1938	4	Ромны, д/дом № 1	1946
9.	Валентина	ж.	1938	4	Ромны, д/дом № 1	1946
10.	Александр	м.	1942	2	Ленинград	1942
11.	Петр	м.	1942	2	Ромны, дом ребенка	1946
12.	Раиса	ж.	1942	2	Ленинград	1942
13.	Нина	ж.	1940	2	Куйбышев, д/ребенка	1940
14.	Наталья	ж.	1943	1	Ромны, д/ребенка	1946
15.	Демьян	м.	1943	1	Ленинград	1942
16.	Виктор	м.	1943	дшк.	Куйбышев д/ребенка	1943
17.	Вера	ж.	1943	"	Харьков, подкидыш	1943

Перша сторінка «Акту обстеження матеріально-побутових умов і виховання дітей в сім'ї Деревської О.А.» станом на 30.01-04.02.1951 р.

п/п	Ім'я	Пол	Год рождения	Класс	Откуда ребенок взят на воспитание.	С како- го года воспит
18.	Григорий	м.	1944	дшк.	Ромны, дом ребенка	1946
19.	Федор	м.	1944	дшк.	Ромны, дом ребенка	1946
20.	Жорж	м.	1945	"	Ромны, дом ребенка	1946
21.	Василий	м.	1945	"	Ромны, дом ребенка	1945
22.	Валерий	м.	1945	"	Ромны, дом ребенка	1946
23.	Людмила	ж.	1945	"	Ромны, дом ребенка	1947
24.	Евгений	ж.	1946	"	Ромны, дом ребенка	1947
25.	Леснид	м.	1946	"	Ромны, больница	1947
26.	Валя	м.	1946	"	Ромны, дом ребенка	1949
27.	Оля	ж.	1947	"	Ромны, больница	1947
28.	Анатолий	м.	1947	"	Ромны, дом ребенка	1947
29.	Надежда	ж.	11 м.	"	Ромны, дом ребенка	1950
30.	Катерина	ж.	1,5 г.	"	Ромны, дом ребенка	1950
31.	Лилия	ж.	1937	Укл.	Ленинград	1942
32.	Сергей	м.	1937	5	Сызрань, дом ребенка	1937
33.	Петр ✓	м.	1937	3	Куйбышев	1942
34.	Нина	ж.	1937	6	Ленинград	1942
35.	Юра	м. 12 лет		6	Ленинград	1942
36.	Вера	ж. 14 лет			учится в школе кройки и шитья, Ромны	1946

Мальчиков - 21 чел., из них:

учащихся 1 кл. - 1 чел.
2 кл. - 2 чел.
3 кл. - 1 чел.
4 кл. - 2 чел.
5 кл. - 5 чел.
6 кл. - 1 чел.

Дошкольников - 9 человек.

Девочек - 15 чел., из них:

учащихся 1 кл. - 1 чел.
2 кл. - 2 чел.
3 кл. - -
4 кл. - 2 чел.
5 кл. - 1 чел.
6 кл. - 1 чел.
7 кл. - 1 чел.

Дошкольников - 5 человек.

ПРИМЕЧАНИЕ: Одна девочка 14-ти летнего возраста учится в Роменской школе кройки и шитья.

Друга сторінка «Акту обстеження матеріально-побутових умов і виховання дітей в сім'ї Деревської О.А.» станом на 30.01-04.02.1951 р.

багатонаціональною, Роланда сприйняли дуже негативно. Лише мудрі розмови з дітьми і зміна імені Роланда на Михайла дозволила матері-героїні заспокоїти велику родину. Після повернення з таборів Дора Рейш забрала сина. Показовим є те, що погодившись на переїзд до Німеччини, хлопчик виявив бажання залишити собі українське ім'я і прізвище – Михайло Деревський [5, 123].

За своєю чисельністю сім'я Деревських могла б бути справжнім дитячим будинком, для забезпечення життєдіяльності якого потрібен лікар, вихователь, бухгалтер, кухар. Але батьки, не маючи спеціальної освіти, володіючи великим природним педагогічним талантом, ніколи не боялись довіряти дітям відповідальні справи. При цьому враховували не лише здібності дітей, а і їх фізичні можливості, стан здоров'я. О.А. Деревська вміло навчала старших доглядати за меншими. Вона часто любила повторювати: «Завжди допомагайте людям і тоді вам буде жити легше. Саме легше, а не краще» [4, 4].

У свої спогадах про матір діти зазначали, що не дивлячись на надмірне фізичне і психологічне навантаження, багаторічну працю без вихідних і відпусток, вона завжди володіла великим зарядом життєлюбства і оптимізму, ніхто не бачив її у пригніченому стані. Вона своєю енергією заряджала вихованців, які жили в неповторній атмосфері доброзичливості, дружби та колективізму. Про це яскраво свідчить ряд світлин, що зберігається у народному музеї ім. О.А. Деревської. Частина з них є у Державного архіву Сумської області [8, 30 арк.].

Прибувши до м. Ромни в останній рік війни, сім'я отримала будинок по вулиці Інтернаціоналістів та 2 га землі, де ще пізніше – вантажний автомобіль, який називали «полуратонкою». З Роменського дитячого будинку Олександра Аврамівна відразу взяла на виховання десятеро хворих дітей. Декільком з них не було й року. Загалом на Сумщині сім'я зросла на 18 чоловік. Завдячуючи публікації, присвяченій сім'ї Деревських у газеті «Молодь України» у січні 1946 р., багатодітна родина стала відома в усій державі.

Згідно «Довідки про сім'ю Деревських від 11 травня 1948 р.» у сім'ї перебувало 40 дітей віком від двох до сімнадцяти років [9, арк. 4]. Слід зазначити, що держава надавала допомогу дітям віком лише до 14 років. Старші, а таких у родині, наприклад, у 1948 р., було дев'ятеро, повинні були працювати, самостійно заробляючи собі на життя. Але Олександра Аврамівна нікого з дітей не позбавляла батьківської опіки, залишаючи у родині всіх.

Як засвідчують документи, саме у найтяжчі повоєнні роки сім'я Деревських знаходилась під постійною опікою держави. Підтвердженням цьому є ряд протоколів засідань виконавчого комітету Сумської обласної ради та виконавчого комітету

Роменської районної ради депутатів трудящих, на яких розглядалися питання надання матеріальної допомоги, забезпечення продуктами харчування, домашнім реманентом тощо [6, арк. 5].

Подальший аналіз джерел показав, що, починаючи з кінця 50-х років, стан сім'ї різко погіршився. З 1952 р. документи про родину Деревських як у народному музеї, так і у Державному архіві Сумської області повністю відсутні. Багатодітна сім'я, яка ставилась за приклад як зразкова радянська родина, для держави ніби перестала існувати.

В офіційних радянських виданнях замовчувався той факт, що у 1948 р. О.А. Деревська пережила розлучення з чоловіком, тяжку хворобу. Почались часті перевірки комісії Роменського райвиконкому, районного відділу народної освіти, які мали на меті не надання допомоги родині, а фактично започаткували її розформування. Особливо неприємно вражає факт безцеремонного втручання державних структур у особисте життя Олександри Аврамівни. У пропозиціях «Акту обстеження» (1951 р.) пропонується «настоять на безумовному поверненні в семью Е.К. Деревского», оскільки він сам виявив таке бажання. Як відомо, проти його повернення категорично заперечувала Олександра Аврамівна, яка не змогла вибачити чоловікові зради з іншою жінкою.

В «Акті обстеження матеріально-побутових умов виховання в сім'ї Деревської О.А.» вказується, що на період перевірки з 30.01 по 4.02.1951 р. «в семье, состоящей из 36 человек, один взрослый человек (мать Деревская) при плохом состоянии здоровья не в состоянии обеспечить должных санитарно-гигиенических требований» [9, арк. 4]. У висновках комісії зазначалось, що «семья испытывает крайнюю нужду в обмундировании детей, особенно малышей. Не хватает кроватей, одеял, твердого инвентаря, игрушек, периодической и художественной литературы. Занимаемая жилплощадь совершенно недостаточна, и не соответствует количеству членов семьи» [9, арк.5]. Але замість надання суттєвої допомоги і підтримки, комісія пропонувала «просить Роменский РККП/б/ у и Роменский отдел народного образования до 15.02.1952 г. назначить в семью Деревских для помощи воспитателя-коммуниста, который бы обеспечивал всестороннее коммунистическое воспитание, назначив ему денежное содержание из наличных денежных средств семьи, отпускающих государством» [9, арк.6]. Також у своїх «Пропозиціях» члени комісії рекомендують влаштувати дітей дошкільного віку в один із дитячих садків міста, а молодших – у дитячі ясла.

Цим рішенням розпочалась «ліквідація» сім'ї. У 1952 р., під час перебування Олександри Аврамівни у місцевій лікарні на стаціонарному лікуванні разом

із найменшими дітьми, з родини силоміць забрали одинадцять дітей і відправили спочатку у обласний дитячий будинок для безпритульних, пізніше – до Середино-Будського інтернату Сумської області. Після отримання повідомлення про, фактично, викрадення дітей у її відсутності, О.А. Деревська знепритомніла. Більше рухатись самостійно вона вже не змогла. Лікарі поставили діагноз «суставний поліартрит на нервовій основі». Померла мати-героїня у 1959 р. на 57-у році життя.

Пізніше, коли прийшло усвідомлення пережитого, діти стали розшукувати один одного. Ініціатором першої зустрічі став Федір Деревський, який звернувся до газети «Комсомольская правда» з проханням розшукати членів великої родини. Нарис «Велика сім'я», автором якої був журналіст О. Стріляний, надрукований у 1969 р., започаткував традиційні зустрічі Деревських у Ромнах [7, 2]. Кожного разу вже дорослі діти разом із своїми дітьми та онуками відвідували садибу, де проживала велика родина, могилу Матері, і обов'язково – музей ім. О.А. Деревської, поповнюючи його новими світлинами, листами, спогадами.

На основі вивчення документів музею можна стверджувати, що О.А. Деревською був створений перший у державі дитячий будинок сімейного типу. За часів Радянського Союзу пріоритетними були колективні форми виховання дітей. Основним принципом такої виховної концепції стала наявність розгалуженої мережі інтернатних закладів, які фінансувалися державою. Кількість дітей в одному такому закладі сягала до 400 осіб.

До досвіду дитячих будинків сімейного типу держава повернулася лише на початку 90-х років ХХ ст., усвідомивши, що дитині для повного емоційного комфортного розвитку необхідно зростати в сім'ї, де вона значно краще буде підготовлена до самостійного життя у суспільстві. Кабінетом Міністрів України у кінці 90-х років ХХ ст. були прийняті постанови, в яких ініціювалось проведення експерименту щодо створення прийомних сімей у окремих регіонах України.

Сумщина дала світові великих педагогів – А.С. Макаренка і В.О. Сухомлинського. Третє прізвище поруч з ними має бути О.А. Деревської, чий досвід містить конкретні приклади: об'єднання в один самодостатній колектив дітей-сиріт різної національності, різного віку, характеру, різного рівня здоров'я; залучення дітей і підлітків до активного і здорового способу життя, праці, спрямованої на їх розвиток і удосконалення; допомогу своїй сім'ї. За спогадами Андрія Омеляновича Деревського, «...була сформована така община, такий колектив, який у соціальному розумінні був натуральним господарством, тобто той самодостатній колектив, в якому кожен був помічником настільки, що він допомагав

підтримати всю сім'ю. А Олександра Аврамівна була настільки талановитим педагогом, знаходила до душі заняття кожному. Це свого роду наука. Якби це розвинути сьогодні...» [10, 16]. На жаль, ім'я роменської Мадонни було забуто разом із піонерськими дружинами і комсомольсько-молодіжними бригадами.

Свого часу президент асоціації прийомних будинків США Чарльз Конферфін вніс пропозицію встановити Всесвітню медаль материнства імені О.А. Деревської. Варто повернутись до втілення цієї ініціативи, підтриманої ЮНЕСКО, адже ця жінка заслуговує не лише всеукраїнського, а й всесвітнього визнання.

Таким чином, вище зазначене дає підстави стверджувати, що народний музей імені Олександри Аврамівни Деревської, завдячуючи невтомній самовідданій пошуковій праці дослідників, педагогів школи-інтернату, зміг реалізувати ряд важливих завдань у популяризації подвижницької діяльності матері-героїні, чий подвиг не має аналогів у світі.

Посилання

1. Державний архів Сумської області (далі – ДАСО), ф–Р 6837, оп. 1, спр. 2, 15 арк.
2. Корець М. Мама Шура и ее 48 детей / М.Корець // Труд. – 2002 – № 23 – 8 мая. – С. 7.
3. Стреляный А. Большая семья / А. Стреляный // Комсомольская правда. – 1969. – № 129. – С. 2.
4. Вертіль О. Роменська Мадонна / О. Вертіль // Урядовий кур'єр. – 2010. – № 183 – 2 жовтня. – С. 46.
5. Память о Маме / Под ред. В. Потехиной (Деревской), Л. Тищенко (Деревской), А. Сербиной (Деревской). – Северодонецк: «Тигренко», 2012. – 320 с.
6. ДАСО, ф–Р 6837, оп 1, спр. 1, 3 арк.
7. Нестеренко П. Роменська мати / П. Нестеренко // Діалог. – 2002. – № 16. – 19 квітня. – С. 2
8. ДАСО, ф–Р 6837, оп 1, спр. 4, 30 арк.
9. ДАСО, ф–Р 6837, оп. 1, спр. 3, 13 арк.
10. Сербіна А. (Деревська) «Спасибо» или отчет о юбилее / А. Сербіна (Деревська). – Северодонецк, 2002. – 42 с.

Демиденко Н.М. Народный музей им. А.А. Деревской: история создания и проблемы сохранности

В статье освещаются вопросы создания и деятельности народного музея имени Александры Аврамовны Деревской, экспонаты которого раскрывают деятельность матери-героини, взявшей в период войны под свою опеку 48 детей-сирот разных национальностей.

Ключевые слова: А.А. Деревская, музей, мать-героиня, школа-интернат

Demydenko N.M. The Folk Museum named after O.A. Derevskaia: the history and problems of conservation

The article discusses the operation of the museum named after the mother-heroine of O.A. Derevskaia. Briefly the author gives the characteristic of O.A. Derevskaia selfless activity.

Key words: O.A. Derevskaia, museum, mother-heroine, the boarding school.

08.04.2014 р.